

[https://doi.org/10.18485/analiff.2026.38.1.681'272\(497.15\)'1991](https://doi.org/10.18485/analiff.2026.38.1.681'272(497.15)'1991)

Језички менаџмент уочи рата – попис становништва у БиХ 1991. године

Александра Р. Савић*

Институт за политичке студије, Београд

 <https://orcid.org/0000-0002-0905-6655>

Кључне ријечи:

социolingвистика,
језички менаџмент,
језичка политика,
Босна и Херцеговина,
попис становништва

Апстракт

Питања о националној и језичкој припадности на пописима становништва заузимају важно мјесто у демографским истраживањима, будући да од тих резултата зависи језичка политика и језичко планирање државе. Међутим, често се пописи посматрају само као статистички показатељи, док се њихова политичка и манипулативна страна ријетко испитују. Зато критичко истраживање пописа становништва може да буде кључно у разумијевању ширих друштвено-политичких и социolingвистичких тема, нарочито у конфликтним друштвима. Главни циљ рада је да на примјеру пописа становништва у БиХ 1991. године анализира улогу пописа становништва у социolingвистици, с посебним фокусом на његову манипулативну и политичку употребу. Тако се даје преглед најважнијих предности укључивања демографских резултата у језичка истраживања, али се дефинишу и недостаци које популациони подаци могу имати. Анализа се заснива превасходно на примарним историјским изворима, што укључује доступне пописне документе, интервјуе, штампу и сакупљену архивску грађу. Историјски извори прикупљани су у дужем временском периоду (од 2020. надаље), што је подразумевало преглед доступне грађе у библиотекама и архивима широм БиХ, првенствено извора који се односе на језичка питања и језичку политику у овој земљи почетком деведесетих година 20. вијека, њихово сортирање на основу кључних тема и година, те квалитативну анализу примарних и секундарних извора на основу којих смо реконструисали наведени период и идентификовали кључне домене и главне актере језичког менаџмента. Резултати истраживања показују да су пописне предрадње биле организоване и планиране, а не спонтане, што је утицало и на саме резултате, као и на будућу језичку политику националне заједнице. На основу резултата произашлих из овог истраживања можемо констатовати да се пописи становништва у социolingвистици морају посматрати из више различитих перспектива, при којима је важно установити друштвени и језички контекст прије и након пописа, односе моћи у заједници, као и намјере различитих актера језичке политике. (примљено: 6. фебруара 2026; прихваћено: 30. априла 2026)

1. Пописи становништва – стварна демографска слика друштва или борба за политичку моћ

Иако пописе становништва обично посматрамо само као тренутне статистичке показатеље стања у држави, они су заправо често „огледало актуелних друштвено-политичких прилика“ (Радушки, 2024: 8) или, из социолингвистичке перспективе гледано, представљају оријентир за јавне политике, чиме „доприносе обликовању и репродукцији националног идентитета“ (Simon et al., 2015: 2). Ови пописни регистри неријетко се користе у социолингвистици¹, како у квантитативним тако и у квалитативним истраживањима. У друштвеним подацима који се статистички прате и описују често се налазе националност, религија, раса и језик (De Vries, 2005: 1104), па се резултати добијени на популационим испитивањима употребљавају приликом обликовања или мијењања језичке политике, за активности планирања језика, у потврђивању националне структуре становништва, али и код детектовања националних и језичких мањина, те провјере степена одржања језика (Pauwels, 2016: 35–41; Adler/Marten, 2025: 4). Ранко Бугарски говори о два европска модела изјашњавања у демографским упитницима. Западни модел једнако третира нацију и државу, па се тиме националност и не утврђује, док се етничка припадност заправо изводи из вјерске или помоћу питања о матерњем језику. Са друге стране, источни модел инсистира на питањима о језичкој, вјерској и етничкој припадности (Bugarski, 2005: 106)².

Иако подаци о етничким одредницама могу да буду користан алат у откривању језичке слике заједнице и у разумијевању националне динамике државе (Pauwels, 2016: 37), то, наравно, не значи да су они увијек поуздани, а добар број аутора на различите начине доводи њихову вјеродостојност у питање, док неки чак констатују да пописи не рефлектују стварност већ играју важну улогу у њеној конструкцији (Kertzer/Arel, 2004: 2), чиме се поставља питање може ли се и у којој мјери пописима манипулисати. На примјер, Бенедикт Андерсон (Benedict Andreson) у свом надалеко чувеном дјелу *Замишљене заједнице* (*Imagined Communities*) критикује статистичке податке колонијалних држава наводећи да су створиле савршен систем под својом контролом, у којем је све било могуће пребројити, а тиме и надзирати (Anderson, 1991: 184). Надаље, националне и језичке мањине у понеким државама не одају реалну

-
- 1 Постоји и област лингвистичка демографија, која проучава демографске и статистичке аспекте језика и њихову расподелу у свијету (Pauwels, 2016: 35), као и тзв. демолингвистика, чији фокус истраживања представљају демографски приступи језичким мањинама (De Vries, 1990: 57). Критички однос према овој теми присутнији је у другим друштвеним наукама, нарочито у политичким.
 - 2 Бугарски за илустрацију западног модела наводи пописе Француске и Белгије, док за источни модел говори о бившој Југославији и Румунији (Bugarski, 2005: 106), а у ове моделе можемо убројити и многе друге државе. На примјер, земље попут Белгије, Италије и Француске у пописима уопште немају питање о језику (De Vries, 2005: 1110). Углавном се сматра да многе државе у Европи у своје демографске статистике не укључују етничку припадност првенствено из политичких разлога (Simon et al., 2015: 5). Са друге стране, занимљив је рад (Adler/Marten, 2025), у којем се упоређују пописи становништва Њемачке и Летоније. Њемачка све до 2017. није имала пописно питање о језику, док у Летонији ово питање постоји још од 1897. године.

слику своје припадности, првенствено због тога што неки идентитет или језик сматрају престижнијим па се у пописним формуларима за њега и одлучују (Nelde, 2007: 71–72)³. Такође, многи упозоравају на то да квантитативни подаци језичких пописа у конфликтним друштвима треба да се узимају са резервом, зато што су те информације врло често уско повезане са екстралингвистичким факторима (Nelde, 2007: 73).

Из сличних перспектива и искустава током вишедеценијских спровођења демографских истраживања искристалисала су се два приступа тумачењима пописа. Први, дефинисан као статистички реализам, говори о томе да подаци читавају само оно што постоји у реалности, доводи се у везу са посматрањем идентитета и као трајне и као флуидне категорије, па се у коначници сматра да попис означава објективну слику субјективног изјашњавања. Други приступ, критички, проблематизује улогу државе у пописима становништва, те истиче да је наука о становништву алат у рукама политике која ствара своју сопствену конструкцију друштвеног идентитета. Тиме постојање националне категорије у пописима легитимизује постојање замишљене заједнице (Kertzer/Arel, 2004: 20–21). Тако чак и истраживачи који заузимају умјерен став према овим питањима наглашавају да „крајњи регистар ‘истине’ јесте попис, јер он представља привилеговани медиј државе који, иако је усмјерен на појединце, обезбјеђује признање група и (бројчану) пропорцију”, која је довољна за препознавање (Arel, 2004: 94).

2. Теоријски оквир истраживања

Истраживање које слиједи темељи се управо на критичком⁴ социолингвистичком (и политичком⁵) посматрању пописа становништва, који се у овом теоријском кључу дефинишу као свјесна или несвјесна манипулација бројевима како би се они уклопили у одређене интересе и идеологије (Urla, 1993: 819–820), тј. као начин да поједине друштвене заједнице путем језичког изјашњавања добију идентитетску легитимизацију, а тиме и друштвени утицај. Полазимо од става да подаци произашли из пописа становништва, поготово у земљама у којима влада политички или оружани конфликт, имају далекосежне политичке посљедице јер статус одређене етничке групе може бити централни аргумент за добијање политичке моћи (Kertzer/Arel, 2004: 35), а онда се та политичка моћ наново користи за конструкцију или учвршћивање идентитета. Надаље, попис становништва као политичку, екстралингвистичку

3 У овом смислу сликовит је примјер Рома, који су на пописима становништва често мијењали свој идентитет у складу са доминантним окружењем, што се сматра посљедицом „асимилације или етничке мимикрије као одговор[а – А. С.] на стално присутну отворену или прикривену дискриминацију” (Радужи, 2025: 111).

4 Критички приступ у социолингвистици базира се на истраживањима прикривених детерминанти у језичким и друштвеним појавама које се обично преламају кроз односе доминације и моћи (Filipović, 2018: 19–24).

5 Политички аспект се односи на велику вјероватноћу политизације резултата пописа и у том смислу попис становништва постаје политичка арена у којој се такмиче разне групе (Kinc/Nekvapil, 2009: 2).

и манипулативну активност смјештамо у оквиру теорије језичке политике (Spolsky, 2004; 2009; 2022), јер његови резултати треба да утичу како на креирање и спровођење те политике тако и на касније језичко понашање појединаца и групе. Поред тога, област језичке политике, као суштински интердисциплинарно поље истраживања, које не посматра само употребу или статус језика већ и социолингвистички контекст у коме се он користи, у свој опсег анализе обавезно укључује и конструкцију језика као националног симбола (Blommaert, 1997: 5), што нам омогућава да јасније сагледамо језичке односе у вишенационалним, али конфликтним друштвима. Под језичком политиком сматрамо све формалне и неформалне активности чија је сврха регулисање језичког статуса и спровођење активности планирања језика (Савић, 2016; Filipović, 2018; Савић, 2024), тј. разумијевамо је прво као однос између језичких увјерења⁶, језичке праксе и језичког менаџмента (Spolsky, 2009) и, друго, као нераскидиво везану са макросоциополитичким факторима („који укључују опште социоисторијске и политичке догађаје и процесе, као што су стварање и дезинтеграција држава, миграције становништва, ратови, организација и управљање капиталом, организација институција државе, итд.”) (Filipović, 2017: 5).

У овом истраживању пописи становништва, језичка политика и језичка пракса међусобно су условљени, јер из тог дјеловања произилази конкретна промјена језичког понашања тј. говора. Оно што их из редовних језичких активности смјешта у манипулативне јесте врста језичког менаџмента који се спроводи. Бернард Сполски (Bernard Spolsky), говорећи о различитим врстама интервенција и манипулација које су уско везане са језиком, дефинише језички менаџмент као појединачни или групни напор да се манипулише језичком ситуацијом. То могу да чине државна тијела или институције, нека локална заједница или група, чак и појединац (2004: 8). Језички менаџмент разумијевамо као формализовану и хијерархијску моћ унутар неке групе или заједнице (Filipović, 2018: 125) чији је циљ да убиједи учеснике пописа да се на одговарајући начин изјасне и тако задовоље интересе специфичне групе и институције⁷ (Kinc/Nekvapil, 2025: 2). Врсте, опсег и намјере језичког менаџмента испитаћемо на основу модела који је конструисао Сполски, а у коме се прати домен у којем се спроводи језички менаџмент (породица, радно окружење, медији, религијска

6 Језичка увјерења или идеологије дефинишу се као вриједности или статус који додјељујемо одређеном језику, а језичка пракса као језички варијетет или језик који се користи (Spolsky, 2009: 4).

7 У теорији језичког менаџмента постоји много дефиниција и методолошких могућности, а ми овдје користимо прилично разрађен и у више различитих радова редефинисан приступ Бернарда Сполског (Bernard Spolsky), који сматра да „циљ теорије језичке политике јесте да објасни изборе које доносе појединачни говорници на основу закономјерних, правилима вођених образаца које препознаје говорна заједница (или заједнице) чији су они чланови. Неки од тих избора резултат су управљања, јер одражавају свјесне и експлицитне напоре језичких управљача да контролишу те изборе” (2009: 1). Разлог за одабир овог приступа јесте то што Сполски језички менаџмент посматра као саставни дио језичке политике и што у својим написима често говори и о негативним странама језичког менаџмента, тј. о његовој потенцијалној манипулативној природи. За разлику од овог приступа, теорија језичког менаџмента фокусирана је на рјешавање конкретних проблема у језичкој употреби, дакле на језичку праксу (Fairbrother/Kimura: 2020: 2–28).

група, национални ниво), као и природа менаџмента (формални, неформални, директни, индиректни, објављени или прикривени) (Spolsky, 2009).

3. Методологија истраживања

Рад се бави испитивањем улоге пописа становништва у социалингвистици, с посебним фокусом на његову манипулативну и политичку употребу. Како би се разумјели сложени односи на релацији друштво – пописи становништва – језичка политика, ово истраживање почива на комбинацији више метода. За студију случаја изабрали смо предратну Босну и Херцеговину 1991. године, при чему у анализи свих поменутих феномена примјењујемо интердисциплинарни приступ, тј. синтезу налаза из више научних области – историје, политикологије и социалингвистике, који нам омогућавају да ову тему сагледамо из више угла.

Грађу за ово истраживање чине превасходно примарни историјски извори, који нам омогућавају што објективнију реконструкцију догађаја, с обзиром на вријеме протекло од пописа, као и на осјетљивост самог питања. То укључује доступне пописне документе, интервјуе, штампу и сакупљену архивску грађу. Историјски извори прикупљани су у дужем временском периоду (од 2020. надаље), што је подразумевало преглед доступне грађе у библиотекама и архивима широм БиХ⁸, првенствено извора који се односе на језичка питања и језичку политику у овој земљи почетком деведесетих година 20. вијека. Методолошки поступак био је сљедећи: након претраге расположивих и доступних материјала из више различитих архива и библиотека, грађа је сортирана по годинама и по кључним темама. Тако је за потребе овог рада издвојена тема језичко питање у попису становништва, те они резултати који се првенствено тичу периода прије и током пописа (1990–1991), који на посредан или непосредан начин говоре о околностима и исходима пописа, укључив штампу, те научна и публицистичка издања. Наведена истраживачка процедура има и неколико ограничења, међу којима се нарочито истиче велика недоступност грађе, која није обједињења, сортирана или каталогизована, те је дијелом изгубљена или уништена у току рата, па је тешко направити свеобухватан и коначан преглед прикупљених података. Због тога је у истраживање укључена и квалитативна анализа секундарних извора / радова који су разматрали резултате пописа, који су нам послужили прво да у потпуности реконструишемо овај историјски период и, друго, да установимо како су резултати пописа тумачени.

Тема пописа становништва није толико често проблематизована у социалингвистици, те стога овај рад заузима критичку позицију према његовом значају, резултатима и посљедицама, што подразумева да се у

8 С обзиром на то да је ова тема дио свеобухватније преокупације ауторке темама језичке политике у БиХ у прошлости, грађа је прикупљана током протеклих година у Архиву Републике Српске, Архиву БиХ, Народној и универзитетској библиотеци Републике Српске, Народној књијници ХНЖ/К Мостар, архивима Центра за истраживање рата, ратних злочина и тражење несталих лица Републике Српске, те Центра за друштвено-политичка истраживања Републике Српске.

анализи импликација пописа не узимају у обзир само коначни бројчани исходи демографских испитивања него и њихов комплексан однос са друштвеним контекстом, те начин на који се кроз попис успоставља и одржава политичка моћ одређене заједнице. Истраживање има два циља – да предочи друштвено-политичку ситуацију у Босни и Херцеговини непосредно прије посљедњег рата, као и да представи важност пописа становништва у креирању те политичке стварности. У уводним дијеловима рада даје се реконструкција најбитнијих догађаја на овом простору, узимајући у обзир важност контекста у испитивању сложених социолингвистичких тема. Потом се фокусирамо на сам попис становништва, превасходно на питање о матерњем језику, те на његове резултате и посљедице. Централни дио рада обухвата анализу језичког менаџмента као припремне радње за инаугурисање нове језичке политике. У препознавању појединаца, организација и заједница Муслимана као актера језичког менаџмента служимо се прије свега примарним историјским изворима и архивском грађом, помоћу којих је могуће расвијетлити овај историјски период и детектовати најважније догађаје прије пописа, али и анализом садржаја кључних радова, књига и интервјуа који су се појавили у овом периоду. Разлози за одабир само једне заједнице, муслиманске, двоструки су. Прво, преостале двије етно-конфесионалне групе (Срби и Хрвати) на попису су се различито опредјељивали (не искључиво за националне називе језика) и, друго, код њих није забиљежена запажена активност утицања на резултате пописа. Иако се не бавимо питањем језика и његове структуре, на овом мјесту ваља нагласити да се, прије и у току распада некадашње државе, у самом језику, осим његовог имена и политичког (и уставноправног) статуса, ништа није промијенило, те да овај рад заступа становиште да је ријеч о једном језику.

Полазимо од сљедећих истраживачких питања: 1. каква је била друштвено-политичка ситуација почетком деведесетих година у БиХ; 2. у каквим околностима је спроведен попис и шта су донијели његови резултати; 3. које праксе су претходиле попису и да ли су оне биле организоване или спонтане; и 4. да ли су резултати демографских испитивања поуздани показатељи бројева или политичке моћи једне заједнице. Наша истраживачка питања доминантно се ослањају на запажање које је претходно више пута изнесено у неким истраживањима – да „неки социолингвистички феномени, иако *post hoc* третирани као органски и природни, често крију своју политичку историју” (Blommaert, 1997: 5).

4. Друштвено-политичке околности

Иако су двије републике СФРЈ већ 1990. године донијеле нове уставе и тиме започеле посебан период у својим језичким и политичким заједницама⁹, Босна и Херцеговина је у ово вријеме тек улазила у фазу распада државе и

9 И Србија и Хрватска донијеле су нове уставе исте године, с тим да је Хрватска потврдила хрватски језик као једини службени, тиме избацивши некада конститутивне Србе из уставног аранжмана, док је Србија начелно задржала политику српскохрватског језика, потврдивши двочлани назив језика (Савић, 2024: 61–65).

фрагментације заједничког језика, без обзира на то што је он био већ дуго најављиван. Језичке прилике биле су уско повезане са политичким, произилазиле су из њих и мијењале се у ходу. У складу с тим, социолингвистички контекст у Босни и Херцеговини непосредно прије рата објаснићемо на основу три важна догађаја – вишестраначки избори, територијално раздвајање заједница и попис становништва, који нису имали само историјски и политички значај већ су донијели и промјене у статусу језика¹⁰. Под тим промјенама подразумевамо не само раслојавање заједничког језика на варијанте већ и устоличавање политичких језика, као и њихово промовисање и инаугурисање као одјелитих језика политичким и уставноправним механизмима, иако се лингвистички ради о једном језику.

Настанак трију политичких партија, са националним предзнацима¹¹, довео је до неизбјежних првих вишестраначких избора 1990. године, на којима су побједу однијеле управо снаге представника етно-национално дефинисаних група. Борба за одржавање избора, као и убједљива и недвосмислена подршка народа, јасно су показивали да је стари систем у кризи и да и ова социјалистичка држава клизи према опасним подјелама и, нажалост, сукобу између фрагментисаних етничких група, иако су побједници у првим аранжманима чак направили коалициони договор (Симовић, 2019: 135). Овај сигурни резултат на изборима такође је у одређеној мјери произашао из свеукупне мобилизације народа за гласање, коју су спровеле вјерске заједнице, обновљена културна друштва сваког народа и представници странака (Anđelić, 2005: 152–163; Савић, 2024: 87–90). Недуго послје ових догађаја СР Босна и Херцеговина формално више није постојала. Наиме, прво је створена Херцег-Босна, као заједница хрватског народа у Босни и Херцеговини (јул 1991), која ће се касније у документима назвати републиком и државом, а потом и Република Српска (јануар 1992), као одговор на прегласавање и дискриминацију у државним институцијама, а територија коју је од 1992. године под контролом држала Армија БиХ и која је касније међународно призната била је Република Босна и Херцеговина (Савић, 2024: 85–87). Конституисањем одијељених, самосталних и једнонационалних територија успостављен је и засебан систем у свакој од њих – институционални, административни, политички и језички. Тако је свака заједница имала своје име, територију, законе, медије, па и војску.

У описаном амбијенту подјела и преласка из једног система у други¹² спроведен је и посљедњи заједнички попис становништва, прецизније у времену

10 Ове промјене и прилике детаљно су разрађене и документима поткрепљене у докторској дисертацији обрађеној на Филолошком факултету Универзитета у Београду назива *Језичка политика у Босни и Херцеговини од 1992. до 2002. године* (Савић, 2024).

11 То су Странка демократске акције, Српска демократска странка, Хрватска демократска странка. Странка демократске акције у називу није имала националну одредницу јер у вријеме оснивања још увијек није било дозвољено организовање етничких партија (Антић/Кецмановић, 2016: 257; Савић, 2024: 88).

12 Попис је спроведен у складу са Законом о попису становништва, домаћинства, места становања и пољопривредних добара СФРЈ из 1990. године. На основу овог закона, Скупштина СР БиХ усвојила је свој закон и буџет 30. јула 1990. године (Tabeau et al., 2009: 1038).

између ова два описана крупна политичка догађаја. Забиљежено је да су представници националних партија снажно заговарали поједина опредјељења зато што је требало „бити бројнији од других, јер резултати ће се првенствено користити у политичке сврхе – у сврху политичких дебата као показатељ моћи и односа снага између националности” (Mrđen, 2002: 90). Попис становништва реализован је у априлу 1991. године и, с обзиром на начин евидентирања, каснија ратна дешавања и на многе контроверзе, извори за проучавање овог догађаја веома су скромни¹³. Оно што знамо о околностима пописа јесте да су информације сакупљане од 1. до 15. 4. 1991. године, да су њиме обухваћени били и становници који живе у Босни и Херцеговини, али и они на привременом раду у иностранству, те да су подаци добијени непосредно у разговору, а затим уношени на једнообразне обрасце који су били исти за читаву Југославију¹⁴ (*Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991*, 1993; Tabeau et al., 2009: 836–838). Резултати пописа били су сљедећи – у Босни и Херцеговини живјело је преко четири милиона становника, од чега скоро 1,9 милиона Муслимана или око 43%, близу 1,4 Срба или 31%, те приближно осамсто хиљада Хрвата, тј. 17% (*Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991*, 1993). Поред наведених опредјељења, остале су записане, избројане и обрађене још 72 националне категорије, које се састоје од регистрованих мањина и бројних других описних, здружених или својеволјно склопљених назива, који су махом били или израз неопредјељености или се нису уклапали у постојеће категорије¹⁵.

Будући да су, као што смо већ напоменули, ови догађаји испреплетени, они су истовремено и важни показатељи прелаза ка новој стварности. Наиме, објелодањењем резултата избора било је јасно да се ради о „масовном окупљању око једне једноставне интегративне идеје – одбране и афирмације националног идентитета” (Антић/Кецмановић, 2016: 262), што је само убрзало касније територијално разграничење и дало му легитимитет. Попис становништва у овој тријади представља једини мост између два система – оног на заласку и оног предстојећег. Сprovedен методологијом претходних пописа, у још увијек институционално и демографски једној држави, али под околностима већ раздвојених заједница са властитим представницима и националним прегруписивањем, својим резултатима требало је још једном да потврди апсолутну доминацију расцјепа по свим националним категоријама – етничкој, вјерској и језичкој.

13 Ауторка се у свом досадашњем раду на реконструкцији језичких и појединих политичких догађаја у Босни и Херцеговини често суочавала са недостатком примарних извора, на основу којих би се могли провјерити посредни записи о њима. Због тога је често прибјежавала анализи докумената, новина, архивских записа који су били доступни, па чак и прегледу архиве Трибунала у Хагу. Такав је случај и са пописом становништва, о чему постоје углавном штурти подаци. Доступни су резултати пописа и методологија, али поједине околности одржавања нису.

14 Припреме за овај попис почеле су још 1984. године (Tabeau et al., 2009: 837).

15 Херцеговци – Босанци, Бошњаци – Срби, Хрвати – Срби, Срби – Југословени – да наведемо само неке од побројаних.

5. Пописно питање о матерњем језику

Како се недвосмислено каже и у самим статистичким билтенима, пописно питање о језику било је исто као и на свим претходним популационим мјерењима осим 1948. Питање о матерњем језику постоји још од пописа 1921. године¹⁶, с изузетком управо поменуте 1948. године (*Popis stanovništva i stanova 1971, 1974*). Многи истраживачи истичу чињеницу да је „формулисање пописних питања и категорија нераскидиво испреплетено са политиком” (Kertzer/Arel, 2004: 18), што видимо и у методолошким објашњењима састављања и спровођења пописа, гдје се јасно наглашава да „одлука о томе да ли ће се у статистичким истраживањима, а пре свега у попису становништва поставити питање о народности и на који начин, зависи у првом реду од друштвеног уређења и политичког става о националном питању у појединој земљи” (*Popis stanovništva i stanova 1971, 1974*) (истицање А. С.), што наводи на закључак да је „сваки попис био одраз политичке климе која је утјецала на изјашњавање грађана” (Mrđen, 2002: 77), а поготово је то било могуће ако знамо да су се ова питања базирала на самоизјашњавању.

Што се тиче саме дефиниције матерњег језика, она се мијењала током година, па је 1953. године то био језик којим лице говори у свом домаћинству или које сматра својим матерњим језиком, а у каснијим пописима то је био језик који је у дјетињству најраније научен (Ђурић и др., 2014: 149; Кнежевић, 2019: 462). Питање о језику уско је повезано са питањем о националном идентитету не само због њихове пописне условљености¹⁷ већ и зато што се управо ти подаци у истраживањима често укрштају како би се добили што прецизнији резултати (Ђурић и др., 2014: 159). На попису 1991. године питање о националности и матерњем језику било је отворено (Tabeau et al., 2009: 1036; Савић, 2017)¹⁸. Питање је гласило којим матерњим језиком лице говори. Под матерњим језиком подразумевјавало се следеће: „језик који је неко лице научило да говори још у раном дјетињству, односно језик који лице сматра својим матерњим језиком, ако је у домаћинству говорило више језика” (*Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991, 1993*: 76). У пратећој документацији уз попис налазимо следећу напомену:

16 Занимљиво је да на попису из 1921. није било питања о националном саставу или народности већ само о матерњем језику и вјероисповијести, а они су се онда укрштали како би се добио податак о етничкој припадности (*Popis stanovništva i stanova 1971, 1974*). На основу овог податка можемо установити, с обзиром на досљедно постављање и обрађивање питања матерњег језика, као и на његову уско повезаност са националним идентитетом чак и у методологији пописа, да је питање језика било изузетно важно у демографским испитивањима некадашње државе.

17 Пописивачи и демографи из Источне Европе сложили су се да је језик једна од кључних компоненти националног идентитета, иако не једини, и у пописима су га означили као индиректни показатељ националности (Kertzer/Arel, 2004: 26).

18 Тиме такође можемо отворити проблематику савезног односа према језичким питањима у тадашњој Југославији, јер је актерима на власти морало бити јасно које ће посљедице ово изјашњавање произвести.

У Попису 1991. године, као и у претходним пописима становништва, одговор на питање о националној припадности уписиван је у пописне листе према слободно израженој припадности народу [...] Према томе, приликом пописивања, одговор на ово питање, уписано је тачно онако како је изјавио грађанин. За дјecu млађу од 15 година одговор на ово питање дао је један од родитеља или старатељ. (*Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991, 1993*: 130)

Што се тиче одреднице матерњег језика, резултати пописа у Босни и Херцеговини 1991. године следећи су: босански око милион и по становника или 37%, српскохрватски мало више од милион или 26%, српски преко осамсто хиљада или 18% и хрватски близу шестсто хиљада или 13%. Поред ових одредница, забиљежене су и хрватскосрпски, југословенски, крајишки, босанскохерцеговачки, босанскосрпскохрватски, херцегбосански, српскохерцеговачки, укупно 54 назива, уз неодређено и непознато. У литератури се ови резултати узимају као плебисцитарни, али не и спонтани (Šipka, 2001: 126; Kovačević, 2001: 34–36; Савић, 2024: 82).

6. Језички менаџмент прије пописа становништва 1991. године

С обзиром на све досад у уводним поглављима речено, јасно је да често, а поготово у конфликтним или неразријешеним социолингвистичким ситуацијама, попис становништва постаје борба за „достизање правих бројева” (Kertzer/Arel, 2004: 30). У теорији језичког менаџмента такво организовано управљање у историјски пресудном тренутку можемо дефинисати као:

политички чин, који произлази из увјерења да су постојеће праксе или увјерења недовољни или непожељни и да их треба мијењати. Оно полази од претпоставке да постоји могућност избора, било језика, варијетета или варијабле, и ослања се на постојање или перцепцију значајног сукоба између два или више језика, варијетета или истакнутих варијабли, тако да се може очекивати да ће другачији избор ублажити или отклонити тај сукоб. (Spolsky, 2009: 181)

Предратна Босна и Херцеговина 1990–1992. и њен споран попис нису јединствен случај. Често се у литератури спомињу кампање Чеха и Нијемаца у Бохемији, који су убјеђивали чланове своје заједнице на који начин да се изјасне и да бирају чешки или њемачки како би имали већину на одређеним подручјима (Kertzer/Arel, 2004: 26). У неким радовима се наводе и агитације за баскијски језик у Шпанији седамдесетих и осамдесетих година, чији је један од циљева, узимајући у обзир вјеровање да је језик кључни фактор идентитета Баскијаца, било прикупљање података о језичкој слици земље (Urla, 1993: 818–843). Међутим, за разлику од претходно наведених подстицања приликом изјашњавања, у случају Босне и Херцеговине резултат подјела и раздвајања

по свим националним питањима деведесетих година био је рат, па је борба за превласт имала супротан ефекат од очекиваног.

Надаље ћемо у овом раду представити појединце, заједнице и институције представнике Муслимана који су учествовали у иницијативи за промовисање одабира специфичних националних маркера на попису те одредити на који је начин – директан или индиректан, објављен или скривен, формални или неформални – спровођен језички менаџмент. С обзиром на компликовану политичку ситуацију, као и повезаност Србије и Хрватске за рјешавањем језичких питања у Босни и Херцеговини деведесетих, у језичкој политици све три заједнице можемо пронаћи намјере „управљања одозго” и језичког инжењеринга. Међутим, кад је попис становништва у питању, такве акције 1991. забиљежене су само код Муслимана и код друге двије заједнице нису пронађени примјери језичког менаџмента прије пописа. Више о језичкој политици трију заједница може се наћи код Савић (2024). Други аргумент за одабир Муслимана у овој анализи јесте чињеница да је сличан менаџмент забиљежен и на попису у Босни и Херцеговини 2013. (у мањој мјери код других народа) (Стојкановић, 2015: 122), као и на каснијим пописима у Србији (Кампања BNV-a за Popis 2022: Bošnjaci, svjedočimo da jesmo, 2022). У анализи ових чинилаца водимо се чињеницом да је за одређивање језичких менаџера и њиховог дјеловања пресудан углед и ауторитет који имају у друштву и да се језички менаџмент увијек спроводи на више нивоа истовремено (Spolsky, 2022).

Индиректним, неформалним и не толико јавним покушајима утицања на језичка увјерења и на употребу језика сматрамо изјаве и рад језичких стручњака. У овом контексту, то су обично били појединци који имају добар статус у друштву и који уживају одређени углед у заједници, па њихово мишљење производи ефекат¹⁹, што значи да су имали моћ да мијењају и језичка увјерења (путем својих кампања) и језичку праксу (преко књига које су објављивали) (Spolsky, 2022). Већина стручњака о којима говоримо добили су и институционалну и политичку подршку за спровођење језичке политике. Прије било каквог званичног документа језичке политике појављују се интервјуи и радови лингвиста који заговарају инаугурисање посебног језика и у којима се истичу критеријуми за његово утемељење. Доводе се у питање претходни договори и изјашњавања, па Алија Исаковић 1991. наводи:

Термини језика српскохрватски, хрватскосрпски, хрватски или српски, и Новосадски договор у којем Муслимани нису судјеловали, не обавезују Муслимане као народ, та обавеза тјерала би их сада, послје толико година, да се опредјељују за језик као што су се, а то је некултурно и срамно, морали низ деценија опредјељивати за неку нацију. (према Hođžić, 2018: 14)

19 Сполски у свом раду о појединцима као језичким менаџерима наводи читав низ примјера – од политичких лидера попут Лењина или Кемала Ататурка до националних реформатора језика током 19. вијека (Spolsky, 2022).

Поменути Исаковић, иначе аутор *Рјечника карактеристичне босанске лексике* из 1991. године и један од промотера нове језичке политике, те године најавио је у једном разговору и да ће на попису бар пола становништва босански уписати као матерњи језик, што је „довољно”²⁰ (Савић, 2024: 82).

Занимљиво је да су све најважније посебне публикације о посебном језику изашле тек након пописа, током те и слједеће године²¹, што можемо тумачити и као својеврстан одговор на резултате пописа, али и као намјеру аутора да сачекају један од својих кључних аргумената. У посебним радовима објављеним прије самог пописа истиче се да је матерњи језик Муслимана „српскохрватски/хрватскосрпски, заједнички језик Срба, Хрвата и Црногораца” (Јахић, 1990: 357), али да „данашње тежње ка националним називима могле би и сам муслимански језички идентитет упућивати ка изналагању властитог једно(националног) назива за свој матерњи језик” (Јахић, 1990: 374). Као што смо назначили раније, ово се није догодило, па је на попису други најбројнији језик *српскохрватски*, по чему видимо да се друге двије групе нису недвосмислено одлучиле за посебне језике. Организовани су овим поводом и стручни и научни скупови и форуми, на примјер Форум за заштиту индивидуалних и традицијских права муслимана (Муслимана) (основан 1990. године у Сарајеву, оснивач Мухамед Филиповић, „Univerzalno s okusom nacionalnog”, 1990), „Доба босанско-муслиманског књижевно-културног препорода” (тродневни научни скуп, „Prirodan put етапације”, 1990), трибина „Босански језик” („Bosanski odgovor”, 1991), и сл.²². Дакле, у овом периоду не заговара се директно промјена језичке политике, али се припрема терен за предстојеће догађаје и нуде се основне претпоставке за промјену језика у употреби.

Надаље, један од важних актера у језичком менаџменту били су и медији, чији језички менаџмент означавамо као индиректан и неформалан, али записан и објављен. У социолингвистичкој литератури медији се сматрају веома моћним учесником у активностима заговарања промјене језичке политике с обзиром на своју двоструку улогу. Прво јер су обично под контролом доминантне политике, и друго, што, због своје читалачке публике и чињенице да свакодневно „комуницирају” са великим бројем људи, представљају потенцијалну силу

20 Колико је за Исаковића био важан попис становништва показује и формулација законских одредби о службеном језику коју је упутио Предсједништву БиХ 1993: „У Републици Босни и Херцеговини у службеној употреби је босански, хрватски и српски језик ијекавског изговора. Употреба писма (латиничнога и ћириличног) сразмјерна је етничкој структури становништва Босне и Херцеговине (према резултатима пописа становништва из 1991.)” (Hodžić, 2018, 17).

21 Халиловићева књига *Босански језик* изашла је 1991. године, Исаковићева *Рјечник карактеристичне лексике у босанском језику* 1992. године, а предговори су писани 1991. Сенахид Халиловић и Алија Исаковић, лингвисти, сматрају се кључним личностима у стандардизацији одјелитог језика Бошњака. Обојица су заговорници потоњег *Правописа босанског језика* 1996. (Халиловић је аутор, а Исаковић предсједник Правописне комисије). Напомиње се и да је Исаковић „директно заслужан да се босански уведе у Устав РБиХ” (Hodžić, 2018: 19).

22 Извори за све набројано налазе се у личној архиви ауторке, сакупљаној у посљедњих неколико година, која се састоји од новина, часописа, докумената, а само неки од ових догађаја спорадично су споменути у Савић, 2024.

за модификацију језичких увјерења и лингвистичког репертоара (Spolsky, 2009: 79–88). Осим честих написа о језику уопште, извјештавања са трибина националних друштава и политичких партија, као и интервјуа, током 1991. покренуте су и језичке анкете. Тако је на почетку године у додатку *Ослобођења* (19. јануар 1991) постављена сљедећа тврдња: „Језик у Босни и Херцеговини – традиција, теорија, пракса”, на коју су одговарали муслимански, српски и хрватски лингвисти, књижевници и културни радници. Сви муслимански интелектуалци имали су скоро униформне и једнаке ставове – или три језика са националним именом или један језик са јасним националним одредницама²³. У неким колумнама већ 1990. године истиче се да је вријеме „да и Босна нађе свој језик” и да треба „слободно проговорити босанским језиком” („О jeziku, rode”, 1990). Ако узмемо у обзир вријеме анкете и стање у држави, ови ставови могу се посматрати као супротни званичној језичкој политици.

Напосљетку, пратимо рад културних друштава и политичких партија, чији је рад на промјени језичке ситуације био директан и јавно доступан, објављен, али и даље неформалан, будући да још увијек није дошло до промјене језичке политике у званичним тијелима. С обзиром на подршку коју су добиле на изборима, политичке странке имале су довољно легитимитета да утичу на своје гласаче и зато се могу сматрати најочигледнијим примјером нескривеног утицаја на језичка увјерења становника. Такође, захваљујући трибинама и митинзима које су стално организовале, имале су непосредну комуникацију са великим бројем људи. У области језичког менаџмента различити покрети који заговарају промјену језичке ситуације дефинишу се као све врсте асоцијација чији је циљ да утичу на националне језичке политике (Spolsky, 2009: 184). Почетком деведесетих поново су почела да раде национална друштва Срба, Хрвата и Муслимана – „Просвјета”, „Напредак” и „Препород”, који су током 1990. и 1991. године одржали трибине и обновили чланство у многим градовима. На тим трибинама често је говорено о језику, па тако и на трибини „Препорода”. На примјер, у Чапљини су говоре одржали Алија Исаковић и Енес Дураковић и тада се посебно истицало да Муслимани морају да се „врате имену тог језика” („Tribina o jeziku”, 1991; Савић, 2024: 78). Међутим, за разлику од свих осталих активности које смо досад побројали, политичка партија ипак је показала најснажнији ентузијазам да изврши утицај на резултате пописа. Непосредно уочи пописивања, 27. марта 1991. године, штампан је дио прогласа Странке демократске акције у дневном листу *Ослобођење* – „Муслимани, запамтите! Ваша је национална припадност – МУСЛИМАН. Ваш је матерњи језик – БОСАНСКИ. Ваша је вјероисповијест – ИСЛАМ” („Ni srpski ni hrvatski”, 1991; Савић, 2024: 82). Поред прогласа, наведени су кључни ставови муслиманских интелектуалаца о народу, вјери и језику, а у тексту се закључује да је предстојећи попис „индиго национално-политичких превирања у нашој земљи” („Ni srpski ni hrvatski”, 1991). Поред прогласа, кружио је и летак са јасним инструкцијама за пописивање

23 Више о самој анкети, као и појединачним ставовима свих учесника у Савић, 2024.

(Šipka, 2001: 126; Савић, 2024: 82). У летку *Попис становништва 1991. године – доказ наше зрелости* стоји сљедеће:

Сви народи и народности Југославије од 1–15. априла 1991. године исказаће своју националну припадност, матерњи језик и вјероисповјест. То је историјска дужност Муслимана без обзира на наше погледе на свијет и живот. Будући да од нашег броја зависе и наша права, предлажемо да се у пописници изјасните на сљедећи начин: 8. Национална припадност: МУСЛИМАН 9. Матерњи језик: БОСАНСКИ 10. Вјероисповјест: ИСЛАМ.

Према писању *Гласа*, леци и плакати овог садржаја, штампани зеленом бојом и непотписани, кружили су Бањалуком уочи пописа и убацивани су у поштанске сандучиће становника („Пропаганда као ‘виша сила’”, 1991).

Странка демократске акције је 28. марта у Брчком издала саопштење за јавност, у којем се говори како „Муслимани немају разлога да се изјашњавају као Југословени или неопредијељени, већ искључиво као Муслимани, те да у рубрици вјероисповијест исписују – ислам, а у рубрици за језик – босански”. Саопштење је штампано у 6000 примјерака („Промоција упутства”, 1991). Такође, у *Муслиманском гласу*, гласилу Странке демократске акције, неколико текстова посвећено је предстојећем попису. Тако, на примјер, наилазимо на сљедеће наслове: „Борба за бољу политичку позицију” (20. фебруар 1991) и „Како се зове наш језик” (5. март 1991), у којима се позивају сви активисти и чланови, имами, културне организације и странке да се „активирају прије пописа”, са следећим образложењем:

[П]опис становништва, који ће се на територији читаве земље одржати од 1. до 15. априла 1991. г., нова је прилика да се Муслимани једним демократским чином изборе за своју бољу политичку позицију. Уколико се потврди да у БиХ уистину живи више од 50% Муслимана, то ће бити чињеница од прворазредне политичке важности.

Претходно описане активности језичког менаџмента – неформално, директно и индиректно, јавно објављено или прећутно подразумејвано заговарање промјене статуса језика – имале су више циљева. Прво, придружити језичка питања борби за национално и територијално разграничење; друго, суптилно радити на промјени језичких увјерења јер постојећи уставни и нормативни оквир српскохрватског језика више није сигуран, национално релевантан и поуздан оквир за изражавање, будући, како се наводи, дискриминаторски и искључујући; и треће, истицањем језичких разлика утицати на промјену језика у употреби. Најважније, описане активности оспоравају водеће тезе у већини истраживања језичке политике у Босни и Херцеговини током деведесетих година – а то је да је избор односно промјена имена језика била само воља

народа и израз спонтане, неорганизоване и неполитичке активности спровођене „одоздо на горе”²⁴.

Колико је попис био важан за креирање политичких и језичких одлука показују и све касније публикације, изјаве и чланци, у којима се на првом мјесту, као неоспорна чињеница, наводе управо његови резултати. Посебно је интересантно то што је у наведеном периоду и даље, у Уставу, законима, школским програмима, уџбеницима, као и медијима још увијек постојала званична политика српскохрватског језика²⁵ и име језика је и даље било исто, а ни друге двије заједнице у то вријеме нису инаугурисале своје посебне званичне језичке политике, првенствено националне²⁶. Баш након пописа самосталне језичке политике биће креиране у складу са новом стварношћу, па ће наредни корак у језичкој политици бити кампања за лингвистичко, уставно и признавање језика у образовању, које ће недуго потом и услједити (Савић, 2024: 122–125), када ће језички менаџмент постати и формална борба не само за признавање језика већ и за промјену језичког понашања. У ратним годинама језички менаџмент у нижим доменима (у стручним круговима, медијима, религијској групи и странци) удружује се са језичким менаџментом на државном нивоу, јер посједује све потребне карактеристике (територију, власт и моћ) националног ауторитета на одређеној територији.

Тек када се ово промовисање пописа становништва и важности његових резултата стави у постојећи социолингвистички контекст, може да се наслути колико је борба за језик била кључна у конституисању чврстог и неподјелиљеног националног бића, које ће малтене одмах након ових догађаја ступити у засебну политичку заједницу, а она ће свој легитимитет изграђивати управо на свеопштој, плебисцитарној подршци народа. Тиме се потврђују и неки ранији закључци из литературе – да је „језички менаџмент првенствено настао

24 На примјер, у предговору књизи *Босански језик* стоји следеће: „У том смислу, ово је и књига-опомена [...] може се само малчице гурнути у страну, никако и затријети име језика у које је један народ пројигурао себе (о томе рјечито свједоче и резултати пописа становништва из 1991)” (Halilović, 1991: 7); у предговору *Рјечнику карактеристичне лексице у босанском језику* Алија Исаковић наводи како је народ 1991. добио „и право да именује свој језик и исказе га у попису” (1992: 24); у предговору *Правопису босанског језика* написано је: „управо тим именовањем језика – а не именом бошњачки – Бошњаци обухваћају своју укупну културну околицу; и на попису 1991. то се потврдило” (Halilović, 1996: 6); напосљетку, у *Граматичи босанског језика* аутори Јахић, Халиловић и Палић пишу: „Годину дана уочи рата, на попису становништва 1991. године, Бошњаци јавно исказују колективну свијест о матерњем језику и његовом називу; више од 90% Бошњака изјаснило се да им је матерњи језик босански. Тако је на најбољи начин напакон скинута фама политичности и тобожње исконструираниности самог тог назива. Показана је колико је дубока његова хисторичност и колико га ни једна политика не може потрати нити одбацити” (Jahić i dr., 2000: 63).

25 Званична језичка политика српскохрватског језика у Босни и Херцеговини уобличена је још шездесетих година XX вијека, а подразумијевала је прихватање српскохрватског као једног језика са свим варијантама, равноправност писама, те начело слободног одређивања код одабира израза. Највише се о овом простору говорило као о мјесту укрштања варијаната.

26 Срби и Хрвати водили су се углавном језичким политикама из Загреба и Београда, које су се другачије односиле према српскохрватском језику. Званичне језичке политике ових двију заједница, које имају своје специфичности и разликују се што међусобно, што од политика Муслимана, успостављене су тек кад је дошло до потпуног територијалног, административног и политичког раздвајања у БиХ.

са порастом националних држава и да је његова кључна улога била национална мобилизација” (Spolsky, 2009: 152).

7. Закључак

Рад се бави анализом пописа становништва из критичке социолингвистичке и политичке перспективе, у којој се демографски чиниоци доводе у везу са политичким и друштвеним амбијентом и тежњом да се на основу резултата пописа спроведу одређене активности језичке политике које до тада нису биле могуће. У том смислу на попис се гледало као на друштвени и политички догађај прворазредног значаја, којим ће се потврдити национално опредељење. Установљено је да се пописи становништва у социолингвистици могу посматрати из више различитих перспектива, при којима је важно установити друштвени и језички контекст прије и након пописа, односе моћи у заједници, као и намјере различитих актера језичке политике.

Управо због важности резултата пописа деведесетих година XX вијека у предратној Босни и Херцеговини приступило се свеопштој кампањи за подучавање и савјетовање националне групе како треба и како је једино пожељно да се изјасни, како би се постигао пројектовани политички ефекат. У њу су биле укључене до тада постојеће националне институције, страначки али и државни медији, као и појединци и политичке партије. На основу теорије језичког менаџмента, која се управо бави питањима интервенције и организованих активности које мијењају статус језика, назначили смо на које је све начине било могуће дјеловати на пописивано становништво и како су резултати пописа увели до тада постојећу државу у нови период самосталних територијалних јединица и заокружених, самодовољних националних заједница. У складу с тим спроведене су и активности језичке политике која је постала национална и у којој је име језика морало да буде једнако националном опредељењу како би се пројекат раздвајања спровео до краја. Тако напосљетку можемо установити да су пописне предрадње биле организоване и планиране, а не спонтане.

Закључујемо да су језички менаџмент и пројекат убјеђивања становништва у исправно декларисање уродили плодом, што су показали каснији историјски, политички и језички догађаји. У том смислу, може се констатовати да су пописи становништва у конфликтним и вишенационалним друштвима изузетно моћно средство у рукама националних владајућих структура и да се на основу њих креира пожељна стварност која се касније може успјешно инкорпорирати у политичке и језичке одлуке.

Литература

- Антић, Ч., Кеџмановић, Н. (2016). *Историја Републике Српске*. Београд: Недељник.
- [Antić, Č., Kečmanović, N. (2016). *Istoriја Republike Srpske*. Beograd: Nedeljnik]
- Ђурић, В., Танасковић, Д., Вукмировић, Д., Лађевић, П. (2014). *Етноконфесионални и језички мозаик Србије*. Београд: Републички завод за статистику.
- [Đurić, V., Tanasković, D., Vukmirović, D., Lađević, P. (2014). *Etnokonfesionalni i jezički mozaik Srbije*. Beograd: Republički zavod za statistiku]
- Јахић, Џ. (1990). О народном и књижевном језику босанских Муслимана (кратак синтетски преглед). *Преглед, мај–јун*, 357–377.
- [Jahić, Dž. (1990). O narodnom i književnom jeziku bosanskih Muslimana (kratak sintetski pregled). *Pregled, maj–jun*, 357–377]
- Радушки, Н. (2024). Попис 2022 – становништво Србије према националној припадности. *Српска политичка мисао*, 1(83), 7–27. <https://doi.org/10.5937/spm83-48586>
- [Raduški, N. (2024). Popis 2022 – stanovništvo Srbije prema nacionalnoj pripadnosti. *Srpska politička misao*, 1(83), 7–27. <https://doi.org/10.5937/spm83-48586>]
- Радушки, Н. (2025). *Контроверзе о националном идентитету. Буњевци, Власи и Роми у Србији*. Београд: Институт за политичке студије.
- [Raduški, N. (2025). *Kontroverze o nacionalnom identitetu. Bunjevci, Vlasi i Romi u Srbiji*. Beograd: Institut za političke studije]
- Савић, А. (2016). Језичка политика и културни модели језичке стандардизације. *ПОЛИТЕИА*, 6 (11), 119–130. <https://doi.org/10.7251/POL1611119S>
- [Savić, A. (2016). Jezička politika i kulturni modeli jezičke standardizacije. *POLITEIA*, 6 (11), 119–130. <https://doi.org/10.7251/POL1611119S>]
- Савић, А. (2017). Посљедњи попис становништва у Босни и Херцеговини – социолингвистички поглед. У *Зборник сажетака, Студентска лингвистичка конференција 12–14. мај* (стр. 27–28). Крагујевац: ФИЛУМ.
- [Savić, A. (2017). Posljednji popis stanovništva u Bosni i Hercegovini – sociolingvistički pogled. U *Zbornik sažetaka, Studentska lingvistička konferencija 12–14. maj* (str. 27–28). Kragujevac: FILUM]
- Савић, А. (2024). *Језичка политика у Босни и Херцеговини од 1992. до 2002. године* (необјављена докторска дисертација). Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд.
- [Savić, A. (2024). *Jezička politika u Bosni i Hercegovini od 1992. do 2002. godine* (neobjavljena doktorska disertacija). Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd]
- Симовић, В. (2019). *Народ, партије и демократија у Босни и Херцеговини*. Бања Лука: Факултет политичких наука.
- [Simović, V. (2019). *Narod, partije i demokratija u Bosni i Hercegovini*. Banja Luka: Fakultet političkih nauka]
- Стојкановић, А. (2015). *Социолингвистичка анализа језичке политике у постдејтонској Босни и Херцеговини* (необјављена докторска дисертација). Филолошки факултет Универзитета у Београду, Београд.

[Stojkanović, A. (2015). *Sociolingvistička analiza jezičke politike u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini* (neobjavljena doktorska disertacija). Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd]

- Adler A., Marten, H. F. (2025). How censuses reflect language ideologies in European nation states: contrastive perspectives on Germany and Latvia. *Current Issues in Language Planning*, 1–28. <https://doi.org/10.1080/14664208.2025.2551436>
- Anderson, B. (1991). *Imagined Communities*. New York: Verso.
- Anđelić, N. (2003). *Bosnia-Herzegovina The End Of A Legacy*. London: Frank Cass.
- Arel, D. (2004). Language categories in censuses: backward- or forward-looking? In D. I. Kertzer, D. Arel (Eds.), *Census and Identity. The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses* (pp. 92–121). Cambridge: Cambridge University Press.
- Blommaert, J. (1997). Introduction: Language and politics, language politics and political linguistics. *Belgian Journal of Linguistics*, 11(1), 1–10.
- Bugarski, R. (2005). *Jezik i kultura*. Beograd: XX vek.
- De Vries, J. (1990). On coming to our census: a layman's guide to demolinguistics. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 11(1–2), 57–76.
- De Vries, J. (2005). Language Censuses / Sprachenzensus. In U. Ammon (Ed.), *Sociolinguistics: an international handbook of the science of language and society* (pp. 1104–1117). Berlin: Walter de Gruyter.
- Filipović, J. (2018). *Moć reči*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Filipović, J. (2017). Jezik, standardizacija, standardnojezička kultura i jezička politika i planiranje. *Glasnik odjeljenja društvenih nauka CANU*, 23, 217–231.
- Halilović, S. (1991). *Bosanski jezik*. Sarajevo: Biblioteka Ključanin.
- Halilović, S. (1996). *Pravopis bosanskog jezika*. Sarajevo: Preporod.
- Hodžić, J. (2018). *Bosanski jezik*. Sarajevo: Stav.
- Isaković, A. (1992). *Rječnik karakteristične leksike u bosanskome jeziku*. Sarajevo: Svjetlost.
- Jahić, Dž., Halilović, S., Palić, I. (2000). *Gramatika bosanskoga jezika*. Zenica: Dom štampe.
- Kertzer, D. I., Arel, D. (Eds.). (2004). *Census and Identity. The Politics of Race, Ethnicity, and Language in National Censuses*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kimura, G. K., Fairbrother, L. (Eds.). (2020). *A Language Management Approach to Language Problems*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Kinc, Š., Nekvapil, J. (2025). In anticipation of the outcomes of censuses: persuasive practices as pre-interaction management. *Current Issues in Language Planning*, 1–19. <https://doi.org/10.1080/14664208.2025.2544104>
- Knežević, A. (2019). Maternji jezik kao determinanta etničkog identiteta u popisima stanovništva Srbije. *Annales, Series Historia et Sociologia*, 29(3), 455–473.
- Kovačević, M. (2001). Jedan ili tri jezika? U S. Monnesland (ur.), *Jezik i demokratizacija* (str. 33–45). Sarajevo: Institut za jezik.
- Mrđen, S. (2002). Narodnost u popisima. Promjenljiva i nestalna kategorija. *Stanovništvo*, 1–4(40), 78–103.

- Nekvapil, J. (2006). From Language Planning to Language Management. *Sociolinguistica*, 20(1), 92–104.
- Nekvapil, J., Sherman, T. (2009). Pre-interaction management in multinational companies in central Europe. *Current Issues in Language Planning*, 10(2), 181–198.
- Nelde, H. P. (2007). Maintaining Multilingualism in Europe: Propositions for a European Language Policy. In A. Pauwels, J. Winter, J. Lo Bianco (Eds.), *Maintaining Minority Languages in Transnational Contexts* (pp. 59–78). Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Pauwels, A. (2016). *Language Maintenance and Shift*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Simon, P., Piché, V., Gagnon, A. A. (2015). *Social statistics and ethnic diversity: cross-national perspectives in classifications and identity politics*. Cham: Springer.
- Spolsky, B. (2004). *Language Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spolsky, B. (2009). *Language Management*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spolsky, B. (2022). Individual language advocates and managers. *Language Policy*, 21(4), 511.
- Šipka, M. (2001). Naziv jezika kao ustavnopravna kategorija. U S. Monnesland (Ed.), *Jezik i demokratizacija* (str. 121–137). Sarajevo: Institut za jezik.
- Tabeau, E., Żółtkowski, M., Bijak, J., Hetland, A. (2009). Etnički sastav i interno raseljena lica i izbeglice iz 47 opština u Bosni i Hercegovini, od 1991. do 1997–98. U E. Tabaeau (ur.), *Rat u brojama demografski gubici u ratovima na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. do 1999.* (str. 835–1031). Beograd: Biblioteka Svedočanstva.
- Urla, J. (1993). Cultural Politics in an Age of Statistics: Numbers, Nations, and the Making of Basque Identity. *American Ethnologist*, 4(20), 818–843.

Извори

- Пропаганда као „виша сила”. (28. март 1991). *Глас*, 8.
[Propaganda kao „viša sila” (28. mart 1991). *Glas*, 8]
- Borba za bolju političku poziciju. (20. februar 1991). *Muslimanski glas*. <https://www.infobiro.ba/article/1140733/borba-za-bolju-politicku-poziciju-dzemaludin-latic>
- Kako se zove naš jezik. (5. mart 1991). *Muslimanski glas*. <https://www.infobiro.ba/article/1140785/kako-se-zove-nas-jezik-dz-l>
- Bosanski odgovor na „Novosadski dogovor”. (5. april 1991). *Muslimanski glas*. <https://www.infobiro.ba/article/1141494/bosanski-odgovor-na-novosadski-dogovor-j-kazija>
- O jeziku, rode. (17. septembar 1990). *Oslobođenje*, 7.
- Prirodan put emancipacije duha i etnosa. (18. decembar 1990). *Oslobođenje*, 9.
- Promocija uputstva. (28. mart 1991). *Oslobođenje*, 4.
- Tribina o jeziku. (2. april 1991). *Oslobođenje*, 12.

Univerzalno s okusom nacionalnog. (16. maj 1990). *Oslobođenje*, 4.
 Ni srpski ni hrvatski, već bosanski. (27. mart 1991). *Oslobođenje*, 6.
Popis stanovništva i stanova 1971. (1974). Beograd: Savezni zavod za statistiku.
Popis stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava 1991.
 (1993). Sarajevo: Zavod za statistiku Republike Bosne i Hercegovine.
 Kampanja BNV-a za Popis 2022: Bošnjaci, svjedočimo da jesmo. (13. septembar
 2022) *Snews*. <https://www.snews.rs/kampanja-bnv-a-za-popis-2022-bosnjaci-svjedocimo-da-jesmo/>

Aleksandra R. Savić

Summary

LANGUAGE MANAGEMENT BEFORE THE WAR – THE 1991 CENSUS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

This paper explores language-related questions and census results in Bosnia and Herzegovina, with particular focus on the 1991 population census. Its primary aim is to analyze the role of population censuses in sociolinguistics, especially their manipulative and political use. In this regard, the paper provides an overview of the main advantages of incorporating demographic data into language research, while also identifying the limitations that census data may entail. The author seeks to evaluate the census results through a critical sociolinguistic approach, with particular emphasis on the mechanisms and outcomes of language management. The paper discusses the political use of the census, emphasizing the role of language managers in producing the desired census results, which may affect the language policy of a national community. It also examines the key domains and actors of language management, highlighting the role of national institutions, party and state-controlled media, as well as individuals and political parties in campaigns aimed at persuading national groups how to declare themselves in order to achieve projected political effects. Additionally, the author addresses the ways in which census results may serve as preparatory instruments for future national language policy. Together, these arguments contribute to a broader understanding of the importance of population censuses in conflict-affected societies. The analysis is based on primary historical sources. Data were collected from available census documents, interviews, newspapers, and collected archival material. Historical sources were gathered over a longer period (from 2020 onward), which involved examining available material in libraries and archives throughout Bosnia and Herzegovina, primarily sources related to language issues and language policy in the country during the early 1990s. This process included sorting the material according to key themes and years, as well as conducting a qualitative analysis of primary and secondary sources. This approach supports the exploration of political use of census data in creating a national language

policy. The study concluded that the census preparatory activities were organized and planned rather than spontaneous, which influenced both the census results themselves and the future language policy of the national community. Results indicate that census results are not just statistic data and that they can be key arguments for national and language politics. The author argues that population censuses in sociolinguistics must be approached from multiple perspectives, taking into account the social and linguistic context before and after the census, the power relations within the community, as well as the intentions of various actors involved in language policy. These conclusions underscore the importance of adopting a critical perspective toward historical data that are frequently presented as objective and politically neutral.

Key words:

sociolinguistics, language management, language policy, Bosnia and Herzegovina, census